

مکان‌یابی منابع چندگانه صوتی در محیط انعکاسی به کمک BSS و استفاده از ویژگی‌های سیگنال گفتار برای رفع ابهام جایگشت عمومی

وحید خان آقا و محمد حسین کهایی

دانشکده مهندسی کامپیوتر، دانشگاه علم و صنعت ایران

چکیده:

در این مقاله یک چارچوب الگوریتمی جدید برای مکان‌یابی منابع چندگانه صوتی در محیط انعکاسی معرفی می‌شود. مبنای مکان‌یابی بر اساس آمیزش چندین تخمین TDOA هر یک از منابع است که این تخمین‌ها با استفاده از الگوریتم جداسازی کور منابع (BSS) در حوزه زمان به دست می‌آیند. به این منظور یک الگوریتم BSS حوزه زمان جدید پیشنهاد شده که نسبت به روش مرجع کیفیت جداسازی و شناسایی کanal را بهبود داده و بار محاسباتی آن نیز در شرایطی کاهش یافته است. سپس برای رفع ابهام جایگشت عمومی که در ذات الگوریتم‌های BSS وجود دارد، پیشنهاد شده که از ویژگی‌های وابسته به گوینده سیگنال گفتار استفاده شود. در برابر معیار همبستگی مورد استفاده در مقاله مرجع، نتایج شبیه‌سازی توانایی خوب این ویژگی‌ها را در رفع ابهام جایگشت نشان می‌دهد.

واژگان کلیدی: تخمین TDOA، بهینه‌سازی PSO، جداسازی کور منابع، رفع ابهام جایگشت عمومی BSS.

کارآمدی لازم را نداشت‌هاند (Chen, et al., 2005). برای رفع این مشکل دسته‌ای از محققان با معرفی رابطه میان مسئله جداسازی کور منابع (BSS) با مسئله شناسایی کور سیستم چند - ورودی-چند - خروجی (MIMO) از الگوریتم‌های جداسازی منابع در محیط انعکاسی برای استخراج تخمین TDOA استفاده کردند (Buchner, et al., 2005; Buchner, et al., 2006) که جزئیات آن در بخش ۲ تشریح خواهد شد. به این ترتیب تخمین TDOA مقاومی به عنوان محصول جانبی الگوریتم BSS به دست خواهد آمد که مکان‌یابی نهایی با ترکیب چندین تخمین TDOA میسر خواهد شد.

(شکل ۱) بلوک دیاگرام کلی مکان‌یابی به کمک BSS را برای دو منبع نشان می‌دهد که در آن با اجرای BSS روی دو آرایه‌ی میکروفونی دوتایی، بهازای هر آرایه، دو تخمین TDOA و دو سیگنال چداره به دست می‌آید (از این پس این برای ایجاد تمایز میان دو الگوریتم BSS که روی دو BSS1 و BSS2 استفاده می‌کنیم).

۱- مقدمه

مکان‌یابی منابع صوتی، نقش مهمی در بسیاری از سیستم‌های پردازش صوت مثل سیستم‌های مراقبتی، ویدئو کنفرانس‌ها و رابطه‌های انسان و ماشین دارد. مکان‌یابی یک منبع صوتی در محیط بدون انعکاس، به سادگی انجام‌پذیر است. اما در محیط واقعی پهنای باند زیاد سیگنال گفتار، تعدد منابع و تعدد پرتوهای انعکاسی ناشی از هر منبع، مکان‌یابی را بسیار دشوار می‌سازد.

یکی از محبوب‌ترین روش‌های مکان‌یابی غیرفعال استفاده از تخمین تفاضل زمان رسیدن (TDOA) سیگنال هدف به عنصر آرایه حس‌گری می‌باشد. در این روش در دو مرحله ابتدا چندین تخمین TDOA با استفاده از چند آرایه سنسوری مستقل استخراج می‌شود، سپس این تخمین‌ها در فضای دو بعدی یا سه بعدی به صورت هندسی ترکیب می‌شوند تا موقعیت فضایی منبع معلوم شود. اگرچه تخمین TDOA مربوط به یک منبع در فضای آزاد بدون مشکل انجام می‌شود یا در محیط‌های انعکاسی، روش‌های سنتی تخمین TDOA

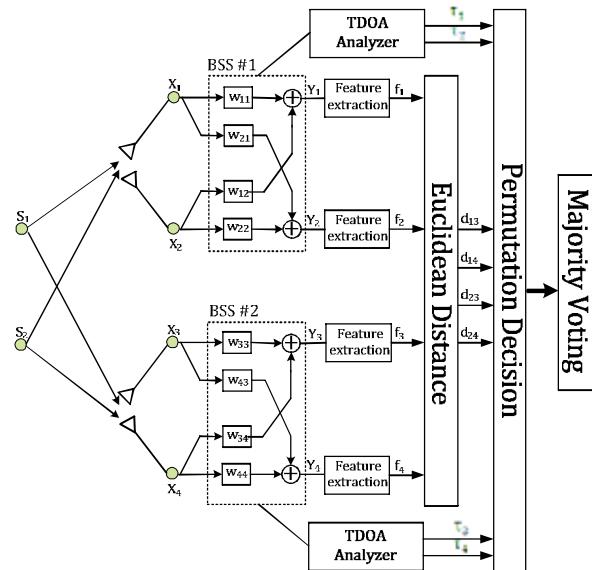
BSS2 متناظر هستند (اگرچه که سیستم شنوازی انسان غلبه منبع صوتی مشابهی را در آن‌ها ادراک نکند). در این مقاله پیشنهاد شده تا از ویژگی‌های وابسته به گوینده سیگنال گفتار برای رفع ابهام جایگشت عمومی استفاده شود. به این صورت که تخمین‌های TDOA ای به منبع یکسانی نسبت داده شوند که سیگنال جداشده متناظرشنان بردارهای ویژگی مشابهی داشته باشند. نتایج شبیه‌سازی نشان می‌دهد که در شرایط واقعی برخلاف معیار همبستگی که به طور کامل ناتوان از رفع ابهام جایگشت می‌باشد، ویژگی‌های مورد استفاده به خوبی از پس این مشکل بر می‌آیند.

هم‌چنین یک الگوریتم BSS حوزه زمان ابتکاری معرفی شده که با مرکز بر شناسایی کانال، با استخراج موقعیت نسبی همبستگی‌های فضایی در سیستم جداساز ایده‌آل را بازسازی می‌کند. این الگوریتم بر تحلیل پیش‌گویی خطی و الگوریتم بهینه‌سازی هوشمند^۱ PSO^۱ استوار است و به میزان قابل توجهی کیفیت شناسایی کانال و جداسازی را بهبود می‌دهد. در این مقاله ابتدا در بخش دو به چگونگی انجام تخمین TDOA به کمک BSS می‌پردازیم. سپس جزئیات روش جداسازی پیشنهادی در بخش سه بیان می‌شود و منطق تصمیم‌گیری پیشنهادی برای رفع ابهام جایگشت در بخش چهارم تشریح خواهد شد. درنهایت پس از ارائه نتایج شبیه‌سازی در بخش پنجم، جمع‌بندی پایانی در بخش ششم ارایه خواهد شد.

۲- تخمین BSS به کمک TDOA حوزه زمان

مشهورترین روش تخمین TDOA استفاده از تابع همبستگی متقابل تعمیم‌یافته یا Generalized Cross Correlation (GCC) می‌باشد (Knapp and Carter, 1976). در این روش از موقعیت قله‌های تبدیل فوریه معکوس چگالی طیفی توان متقابل سیگنال‌های دریافتی روی حسگرهای، برای استخراج تخمین TDOA استفاده می‌شود. در حضور منابع چندگانه و یا در محیط دارای پژواک تابع GCC قله‌های چندگانه‌ای پیدا می‌کند. چنان‌چه در محیط انعکاسی واقعی به صورت همزمان چند منبع حضور داشته باشند، تعدد قله‌ها در عمل تخمین TDOA را غیر ممکن می‌سازد (Chen, et al., 2005).

^۱ Particle Swarm Optimization

(شکل ۱) نمایش ساختار فیلترهای مخلوط کننده و جداساز پاسخ ضربه میان منابع صوتی تا میکروفون‌ها به صورت h_{ij} و پاسخ ضربه مربوط به فیلترهای جداساز با z_j مشخص شده‌اند.

به‌دلیل ابهام جایگشت عمومی ذاتی الگوریتم‌های BSS، فعلاً تعیین این که کدام تخمین TDOA حاصل از BSS1 مربوط به کدام تخمین TDOA حاصل از BSS2 می‌باشد، ناممکن است. تنها داشته‌ما برای حل این ابهام، خروجی‌های جداشده Y_i می‌باشند؛ درواقع هر تخمین i متعلق به منبع صوتی‌ای می‌باشد که در Y_i به‌دست آمده است. بنابراین اگر خروجی Y_i از BSS1 و خروجی Y_j از BSS2 متعلق به همان منبع خواهد بود و می‌توانند برای استخراج محل آن منبع در فضای دو بعدی مورد استفاده قرار بگیرند. مشکل آن جاست که الگوریتم‌های جداسازی حوزه زمان، توانایی جداسازی ایده‌آل را ندارند. بلکه در عمل اگرچه در هر خروجی صدای غالب، قابل تشخیص خواهد بود، ولی به‌طور عمومی صدای منبع دیگر هم (هر چند ضعیفتر) قابل تشخیص خواهد بود. حتی ممکن است در عین عملکرد خوب سیستم جداساز، به‌دلیل تفاوت شدت بیان گفتار توسط اشخاص مختلف، یکی از منابع در هر دو خروجی غالب باشد. نتایج شبیه‌سازی نشان می‌دهند که تحلیل‌های ریاضی ابتدایی، مانند تابع همبستگی مورد استفاده در (Knapp and Carter, 1976)، توانایی رفع ابهام جایگشت را در شرایط واقعی ندارند؛ به این معنا که تابع همبستگی نمی‌تواند مشخص کند که کدام دو خروجی از BSS1 و

با جاگذاری (۱) و (۲) در (۳) و (۴) تخمین TDOA با استفاده از پاسخ ضربه‌های سیستم جداساز ایده‌آل، قابل محاسبه خواهد بود:

$$\tau_1 = \text{argmax}_n |w_{22}(n)| - \text{argmax}_n |w_{21}(n)| \quad (5)$$

$$\tau_2 = \text{argmax}_n |w_{11}(n)| - \text{argmax}_n |w_{12}(n)| \quad (6)$$

بنابراین با فرض برقراری روابط (۱) و (۲) درنتیجه هم‌گرایی الگوریتم BSS حوزه زمان، می‌توان از فیلترهای سیستم جداساز برای انجام تخمین AOA و درنهایت مکان‌یابی منابع چندگانه صوتی در محیط انعکاسی استفاده کرد (Buchner, et al., 2006). بنیان الگوریتم BSS پیشنهادی نیز بر تمرکز مستقیم بر برقراری روابط فوق استوار است که جزئیات آن در ادامه تشریح خواهد شد.

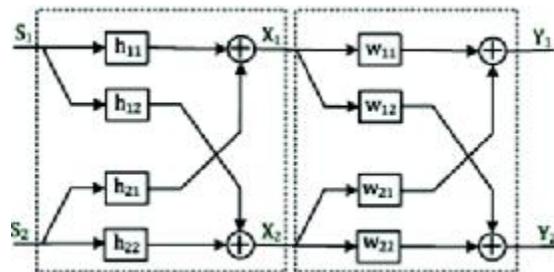
۳- آموزش انتخابی فیلترهای جداساز

در این بخش به تشریح جزئیات روش BSS حوزه زمان پیشنهادی می‌پردازیم. در روش پیشنهادی در دوگام، ابتدا زیر مجموعه‌ای از ضرایب فیلترهای جداساز شکل ۱ که متناظر با بیشترین همبستگی‌های فضایی هستند انتخاب می‌شوند و در گام دوم با استفاده از الگوریتم PSO مقدار بهینه این ضرایب معین می‌شود.

۳-۱- شناسایی ساختار همبستگی‌های فضایی
منظور از همبستگی فضایی، همبستگی میان نمونه‌های سیگنال ضبط شده توسط یک میکروفون با نمونه‌های سیگنال میکروفون دیگر می‌باشد که می‌توان آن را به صورت داشتن (۱) و (۲) و نیز با توجه به این حقیقت که فیلترهای سیستم مخلوط کننده، عامل اصلی همبستگی‌های فضایی هستند، می‌توان با شناسایی ساختار این همبستگی‌های فضایی به فیلترهای جداساز ایده‌آل روابط (۱) و (۲) دست یافت. درواقع می‌توان انتظار داشت که موقعیت‌های بیشینه‌گی وابستگی‌های فضایی با موقعیت‌های بیشینه‌گی فیلترهای مخلوط کننده و درنتیجه فیلترهای جداساز متناظر باشند.

برای شناسایی موقعیت‌های بیشینه‌گی همبستگی‌های فضایی، ماتریس همبستگی بلوکی مخلوط‌ها (سیگنال‌های

به طور اصولی مدل تحلیلی این روش و سایر روش‌های سنتی مبتنی بر مدل انتشار امواج آزاد توانایی دریافت ماهیت چندمسیرگی و چندگانگی منابع را ندارد (Chen, et al., 2005). برای رفع دو مشکل فوق، دستهای از محققان روش به‌طور کامل متفاوتی را با تمرکز مستقیم بر استخراج پاسخ ضربه میان منابع و حس‌گرهای پیش‌گرفته‌اند (Buchner, et al., 2005) برای توضیح این روش، (شکل ۲) را در نظر بگیرید که دیاگرام ساختاری سیستم مخلوط کننده را همراه با سیستم جداساز نشان می‌دهد. تمام فیلترهای این مدل تحلیلی FIR در نظر گرفته شده‌اند.

(شکل ۲) نمایش ساختار فیلترهای مخلوط کننده و جداساز. پاسخ ضربه میان منابع صوتی تا میکروفون‌ها به صورت z_j و h_{ij} و پاسخ ضربه مربوط به فیلترهای جداساز با w_{ij} مشخص شده‌اند.

در نقطه بهینه جداسازی انتظار داریم که در هر خروجی Y_i اثر تنها یکی از منابع اصلی S_i موجود باشد. به عنوان مثال فرض کنید بخواهیم اثر منبع صدای S_1 را در خروجی Y_2 حذف کنیم. در (شکل ۲) مشاهده می‌شود که این منبع از دو مسیر $w_{12} \otimes h_{12}$ و $w_{22} \otimes h_{22}$ به خروجی Y_2 می‌رسد (علامت $\otimes$ نشان‌دهنده کالولوشن خطی است). برای حذف اثر S_1 کافی است این دو کanal قرینه یکدیگر باشند. از آن‌جا که در حالت کلی $w_{12} \otimes h_{12}$ و $w_{22} \otimes h_{22}$ متنقل از یکدیگر و متفاوت هستند، تنها راه حل کلی برای چنین قرینه‌گی عبارتست از (Buchner, et al., 2005)

$$w_{12} = -\alpha_1 h_{12} \quad w_{22} = \alpha_1 h_{11} \quad (1)$$

به روش مشابه برای حذف اثر S_2 را در خروجی Y_1 خواهیم داشت:

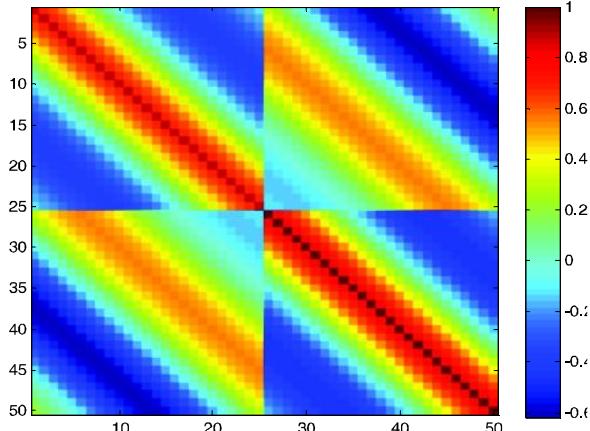
$$w_{11} = \alpha_2 h_{22} \quad w_{21} = -\alpha_2 h_{21} \quad (2)$$

از طرفی مطابق تعریف، تفاضل زمان رسیدن (TDOA) هر یک از منابع به دو میکروفون به صورت زیر محاسبه می‌شود:

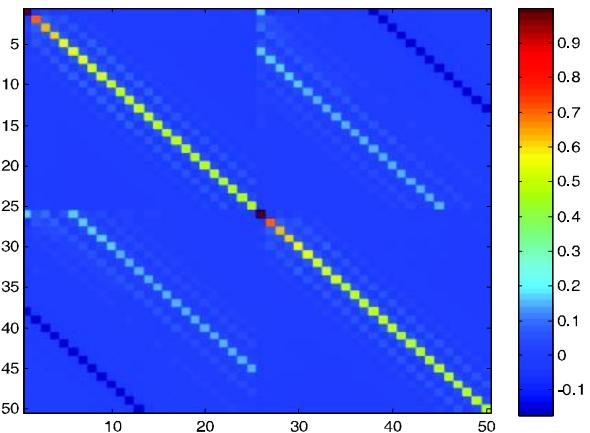
$$\tau_1 = \text{argmax}_n |h_{11}(n)| - \text{argmax}_n |h_{12}(n)| \quad (3)$$

$$\tau_2 = \text{argmax}_n |h_{22}(n)| - \text{argmax}_n |h_{21}(n)| \quad (4)$$

همبستگی‌های متقابل فضایی‌شان را حفظ کرده‌اند. این کار به شرطی امکان‌پذیر است که سفیدسازی در بازه‌های زمانی کوچک‌تر از پنج میلی‌ثانیه انجام شود تا وایستگی‌های فضایی (Jan and Flanagan, 1998) مخلوط‌ها از بین نرود (شکل ۴) نتیجه اعمال این طبقه پیش‌پردازش را نشان می‌دهد.

(شکل ۳) نمایش ماتریس همبستگی یک مخلوط ساده. خطوط اریب متناظر با همبستگی‌های فضایی در بلوک‌های غیرقطري قابل مشاهده، اما غیرمتقارنند.

(شکل ۴) نمایش ماتریس همبستگی مانده‌های تحلیل پیش‌گویی خطی یک مخلوط ساده. خطوط اریب متناظر با ضرایب غیرصفر فیلترهای مخلوط‌کننده، به‌طور کامل قابل تمیز هستند.

مشاهده می‌شود که این بار در بلوک‌های غیرقطري دو خط باریک به‌طور کامل متمایز به وجود آمده که به‌طور دقیق متناظر با ضرایب غیرصفر فیلتر مخلوط‌کننده هستند. البته همچنان نقاط و خطوط اضافی باشد که در این ماتریس وجود دارند که با انجام عملیات آستانه‌ای ستونی و اعمال فیلتر میانه‌ای (median) دو بعدی در امتداد خطوط اریب در ناحیه نهایی را نشان می‌دهد که با ضرب درایه به درایه در ماتریس همبستگی اولیه، میزان شدت اولیه هر خط بازیابی

میکروfon‌ها) تشکیل داده می‌شود. این ماتریس همبستگی با استفاده از فرمولاسیون ماتریسی بلوکی با ساختار ویژه سیلوستری که در (Buchner, et al., 2006) معرفی شده تشکیل می‌شود.

با توجه به ساختار ویژه ماتریس همبستگی می‌توان به صورت شهودی به اطلاعات خوبی در مورد سیستم مخلوط‌کننده دست یافت. برای توضیح بهتر این موضوع، ماتریس همبستگی سیگنال‌های مخلوط را در حالتی که سیستم مخلوط‌کننده در ساده‌ترین شکل خود تنها با یک تضعیف و تأخیر به حس‌گرها رسیده‌اند (یعنی حالتی که فقط یکی از ضرایب فیلترهای FIR مخلوط‌کننده h_{ij} غیرصفر می‌باشد) در (شکل ۳) آورده‌ایم. در این شکل، چهار ناحیه بلوکی قابل تمیز هستند؛ دو بلوک قطری، خودبستگی هریک از مخلوط‌های مشاهده شده در میکروفون‌ها و بلوک‌های غیرقطري، همبستگی متقابل مخلوط‌ها را نشان می‌دهند. همچنین هر یک از خطوط اریب مشاهده شده در این شکل، نتیجه ساختار سیلوستر مورد استفاده در (Kokkinakis and Nandi, 2006) بوده و هر کدام متناظر با یکی از ضرایب فیلترهای FIR است. لازم به توضیح است که تنها نیمه پایین‌مثلثی هر بلوک در رابطه با فیلتر متناظر، قابل مطالعه است.

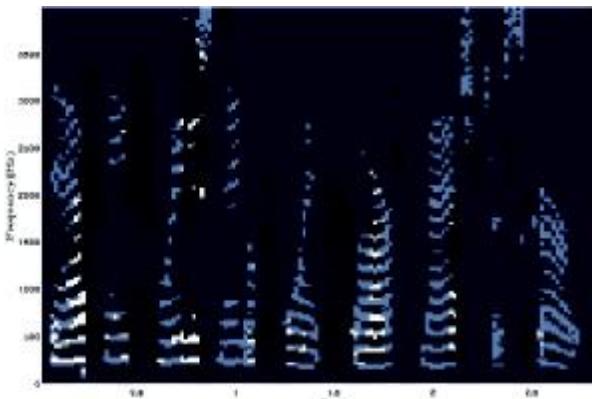
در بلوک‌های غیرقطري (شکل ۳) دو ناحیه از همبستگی به صورت خطوط مورب دارای شدت بیشتر، به رنگ‌های آبی‌پرنگ و نارنجی قابل تمیز هستند. در عمل مرکز این خطوط مورب، به‌طور دقیق متناظر با ضریب غیر صفر فیلتر مخلوط می‌باشد؛ ولی مشکل این جاست که به خاطر پهن‌بودن این خطوط، تعیین دقیق تأخیر متناظر با هر خط امکان‌پذیر نیست. به‌ویژه در مخلوط واقعی در محیط انعکاسی با افزایش تعداد ضرایب غیرصفر فیلترهای مخلوط‌کننده، تعداد این خطوط بیش‌تر و بیش‌تر می‌شود و تداخل دامنه آن‌ها تعیین موقعیت واقعی خطوط را ناممکن می‌سازد.

دلیل پهن‌بودن این خطوط، ساختار زمانی سیگنال گفتار است که در آن هر نمونه سیگنال گفتار، همبستگی زیادی با نمونه‌های قبلی و بعدی خود دارد. برای رفع این مشکل از یک طبقه پیش‌بردازش برای از بین بردن این ساختار زمانی استفاده می‌کنیم. در عمل می‌توان با استفاده از مانده‌های فیلتر پیش‌بینی خطی سیگنال گفتار، نسخه‌ای از سیگنال‌های مخلوط را به دست آورد که خودبستگی‌های زمانی‌شان را از دست داده‌اند (سفید شده‌اند) ولی

هم‌گرا می‌شود. بنابراین مهم‌ترین موضوع در پیاده‌سازی PSO اختیار کردن یک تابع شایستگی خوش‌رفتار است که یک بیشینه (یا کمینه) عمومی در نقطهٔ بهینهٔ جداسازی داشته باشد. در عین حال باید بار محاسباتی این تابع به قدر کافی پایین باشد تا در هر مرتبهٔ تکرار الگوریتم در زمان کوتاهی برای همه N ذره قابل محاسبهٔ پذیر باشد.

در این مقاله با استفاده از خاصیت ناهم‌پوشانی نمایش زمان-فرکانس (TF) سیگنال‌های گفتار گویندگان متفاوت، تابع شایستگی مشخص‌کنندهٔ میزان کمی جداسازی را تعریف می‌کنیم. دلیل این ناهم‌پوشانی، تُنک بودن سیگنال گفتار در فضای تبدیل TF است (*O'Grady, et al., 2005*). منظور از تُنک بودن آن است که در یک فضای تبدیل، سیگنال بیش از آن‌چه از واریانس آن انتظار می‌رود، مقادیر نزدیک به صفر اختیار کند (*O'Grady, et al., 2005*).

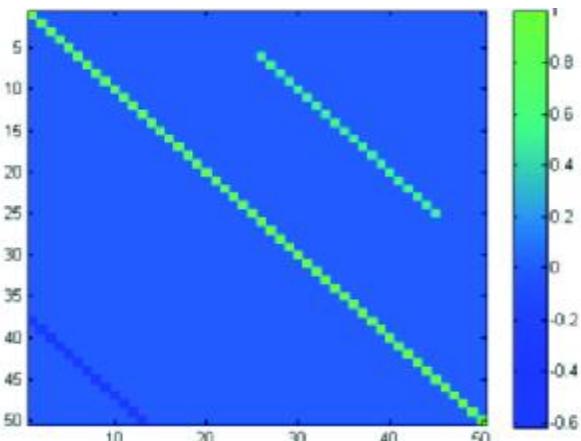
(شکل ۶) نمایش طیف TF دو سیگنال تمیز گفتار را نشان می‌دهد و (شکل ۷) نمایش TF را برای مخلوط‌های همین سیگنال‌ها نشان می‌دهد. مشاهدهٔ می‌شود که تعداد نقاط هم‌پوشانی دو سیگنال تمیز (شکل ۶) بسیار اندک می‌باشد ولی در دو سیگنال مخلوط (شکل ۷) مقدار هم‌پوشانی بسیار زیاد شده و به‌طور تقریبی هم‌پوشانی به تمامی انجام شده است. بنابراین به‌نظر می‌رسد کمینه‌کردن این هم‌پوشانی (تعداد نقاط سفید) به عنوان تابع شایستگی، معیار خوبی از میزان جداسازی حاصل شده باشد.

(شکل ۶) نمایش TF توان دو سیگنال تمیز گفتار. نقاط سیاه نقاط شدت منبع شماره ۱، نقاط طوسی روشن نقاط شدت منبع شماره ۲ و نقاط سفید نقاطی را نشان می‌دهند که هر دو منبع با شدت زیادی حاضر هستند. مشاهده می‌شود که تعداد نقاط هم‌پوشانی بسیار اندک می‌باشد.

مشکل این معیار آن است که ممکن است آموزش ضرایب به سمتی هدایت شود که فیلترهای جداسازِ درگیر در محاسبهٔ هر خروجی در (شکل ۲)، بازه‌های فرکانسی

شده است. به این ترتیب می‌توان با مشاهدهٔ موقعیت خطوط اریب نشان‌دهندهٔ همبستگی فضایی، موقعیت‌های احتمالی بیشینگی فیلترهای جداساز را معلوم نمود. پس از شناسایی این ضرایب، از الگوریتم PSO برای تعیین بهترین مقدار ممکن آن‌ها استفاده می‌شود.

(شکل ۵) نمایش ماتریس همبستگی بعد از انجام عملیات آستانه‌ای ستونی و اعمال فیلتر دوبعدی median در ناحیه پایین مثلثی هر بلوك.

۱-۳- الگوریتم یادگیری PSO

PSO یک الگوریتم تکاملی آماری برای حل مسئله در فضای پیچیده پارامتری چندبعدی است که ریشه در مطالعات زیستی روی حرکت جمعی پرندگان دارد. شیوهٔ کار به این صورت است که یک تابع هزینه (شایستگی) برروی یک فضای پارامتری چندبعدی تعریف می‌شود. جمعیتی از N_p ذره، به صورت افقی در فضای N_w بدی به صورت $p_i = [p_{i_1}, \dots, p_{i_{N_w}}]$ مقداردهی اولیه می‌شوند. p_i موقعیت هر ذره را در فضای پارامتری مشخص می‌کند. این ذرات به کمک هوش جمعی در فضای پارامتری حرکت داده می‌شوند (جستجو می‌کنند) تا نقطهٔ بهینه‌گی تابع شایستگی پیدا شود (*Schutte and Groenwold, 2005*). در طول جستجو، به کمک تابع شایستگی میزان شایستگی موقعیت فعلی هر ذره سنجیده می‌شود و ساقهٔ بهترین موقعیتی که هر ذره تجربه کرده ($p_{best,i}, i = 1, \dots, N_p$) و (g_{best}) بهترین موقعیتی که تمامی ذرات تجربه کرده‌اند نگهداری می‌شود و با استفاده از این سوابق، جمعیت ذرات به سوی نقطهٔ بهینه‌گی تابع هرینه هدایت می‌شوند (*Das and Abraham, 2006*).

در یک فضای پارامتری چندبعدی یک تابع شایستگی خوش‌رفتار، این الگوریتم به‌طور معمول با تعداد اندکی تکرار

طول پنجره انتخاب شده در محور فرکانس بسته به تفکیک پذیری فرکانسی فیلترهای جداساز انجام می‌شود. هر چه طول پاسخ ضربه فیلترهای جداساز بزرگ‌تر انتخاب شود، انتخاب‌گری فرکانسی آن‌ها بیشتر می‌شود. اگر این انتخاب‌گری کم‌تر از طول فرکانسی پنجره باشد، احتمال ضعیفی وجود دارد که مشکل جداسازی فرکانسی به‌جای جداسازی واقعی در هر پنجره تکرار شود. اگرچه شبیه‌سازی‌ها انتخاب طول فرکانسی پنجره را چندان تأثیرگذار نشان ندادند. طول زمانی پنجره، باید به اندازه کافی بزرگ انتخاب شود تا تعداد پنجره‌های محتوی فعالیت هم‌زمان هر دو منبع گفتار زیاد شود. زیرا تابع شایستگی تنها در پنجره‌هایی حساب می‌شود که هر دو منبع فعال باشند. بنابراین حداقل طول انتخاب $0.5 / 0$ ثانیه (مدت زمان ادای یک کلمه کوتاه) انتخاب می‌شود.

۴-رفع ابهام جایگشت به کمک ویژگی‌های سیگنال گفتار

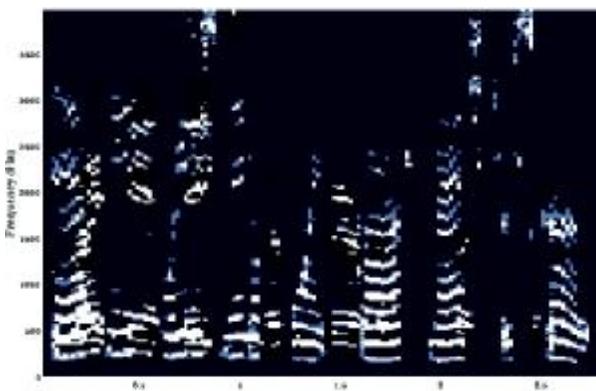
در این مقاله از ویژگی‌های ویژه گوینده سیگنال گفتار استفاده می‌شود. این ویژگی‌ها با توجه به مدل ریاضی تولید سیگنال گفتار در دو دسته ویژگی‌های واپسی به منبع تحریک تارهای صوتی و ویژگی‌های واپسی به فیلتر لوله صوتی و لب‌ها در روش‌های شناسایی هویت گوینده بررسی شده‌اند و به‌طور عمومی با تقریب سیستم شنوایی انسان، افزونگی سیگنال حوزه زمان را به بردارهای فشرده محتوی اطلاعات مربوط به گوینده کاهش می‌دهند و درنتیجه تقریب خوبی از ادراک شنوایی انسان هستند.

۴-۱-ویژگی‌های واپسی به منبع

ویژگی‌های واپسی به منبع، ویژگی‌هایی هستند که با مدل‌سازی موج صدای اولیه که وارد حنجره می‌شود، ارتباط دارند و بنابراین بیشتر با مشخصات تارهای صوتی ارتباط دارند. جدا از ویژگی‌های واپسی به زبان‌شناسی که اندازه‌گیری آن‌ها دشوار و نیازمند داده‌های آموزشی طولانی می‌باشد، مشهورترین ویژگی واپسی به منبع، فرکانس بنیادی سیگنال گفتار (F_0) می‌باشد. در (Wildermoth, 2001) نشان داده شده که این ویژگی تنها در حروف صدادار (بازه‌های پریودیک بودن سیگنال گفتار) قابل مشاهده است و به علاوه تمایز معناداری برای اشخاص موجود در طبقه جنسیتی مشابه (به خصوص برای زنان) ایجاد نمی‌کند. بنابراین برای عمل بازناسی گوینده، کاربرد چندانی ندارد. البته می‌توان به جای محاسبه این فرکانس

متمايزی را عبور دهنده. به عنوان مثال ممکن است Y_1 به یک سیگنال بالاگذر و سیگنال Y_2 به یک سیگنال پایین‌گذر تبدیل شده باشند و به این صورت شرط ناهمپوشانی طیف زمان فرکانس برقرار شده باشد؛ در حالی که جداسازی واقعی صورت نگرفته باشد. چون همان‌طور که در (شکل ۶) دیده می‌شود، دو سیگنال متمايز گفتار در اکثر بازه‌های فرکانسی به صورت همزمان حضور دارند. درنتیجه انتخاب‌گری فرکانسی فیلترهای جداساز ممکن است باعث شود که بدون حصول جداسازی واقعی، هم‌پوشانی خروجی‌های Y_1 و Y_2 کمینه شود.

برای رفع این مشکل، تابع شایستگی به این صورت اصلاح می‌شود که به جای معیار کمینه‌شدن هم‌پوشانی، معیار معادل بیشینه‌شدن ناهمپوشانی در پنجره‌های زمان-فرکانسی کوچک‌تر، و تنها در پنجره‌هایی که هر دو سیگنال خروجی در بیش از نیمی از نقاط پنجره، شدت بیشتر از سطح نویز، محاسبه شود. یعنی هر پنجره در صورتی در محاسبه تابع شایستگی کل وارد شود که هر دو منبع خروجی در آن پنجره حاضر باشند و حداقل هم‌پوشانی را نیز داشته باشند. سطح نویز نمایش TF با توجه به نرمالیزاسیون اندازه سیگنال‌های میکروفون‌ها برابر -35dB در نظر گرفته شده است.

شکل ۷) نمایش TF توازن دو سیگنال مخلوط. به‌طور تقریبی تعداد نقاط هم‌پوشانی (سفید) به شدت افزایش یافته و تعداد نقاطی که تنها یکی از منابع شدت دارند (سیاه یا طوسی روشن) به شدت کاهش یافته است.

در ابتدا به دلیل هم‌پوشانی به‌طور تقریبی کامل توزیع TF دو مخلوط، تعداد پنجره‌های معتبر که هر دو منبع در آن حاضرند، زیاد است درحالی که مقدار ناهم‌پوشانی آن‌ها بسیار کم است. به تدریج الگوریتم PSO مقدار ناهم‌پوشانی‌ها را بیشتر می‌کند و در عین حال ممکن است تعدادی از پنجره‌ها که اتفاقاً فقط یک مخلوط در آن‌ها حاضر بوده، کاهش یابد. به هر حال الگوریتم به بیشینه کردن ناهم‌پوشانی در باقی مانده پنجره‌ها ادامه می‌دهد.

موفق‌ترین بردارهای ویژگی در سیستم‌های شناسایی گوینده بوده‌اند (Buchner, et al., 2006). تفاوت این دو در نوع تقریبات آن‌ها از سیستم شناوی انسان می‌باشد. این دو اگرچه در ذیل ویژگی‌های وابسته به سیستم دسته‌بندی می‌شوند، ولی در واقع علاوه‌بر اطلاعات فیلتر لوله صوتی، حامل اطلاعات دینامیکی منبع نیز هستند.

۴-۳- منطق تصمیم‌گیری

در کاربرد ویژگی‌های سیگنال گفتار برای رفع ابهام جایگشت و تعیین خروجی‌های متناظر BSS1 و BSS2، داده آموزشی در اختیار نداریم. بنابراین نمی‌توانیم مانند روش‌های بازشناسی گوینده از توسعه مدل‌های آماری برای شناسایی استفاده کنیم. در عوض به علت برقراری هم‌زمانی میان خروجی‌های دو واحد الگوریتم BSS نشان داده شده در (شکل ۱)، می‌توانیم به سادگی از اطلاعات مربوط به تغییرات دینامیکی سیگنال گفتار استفاده کنیم. به این دلیل، در این پژوهه بردار ویژگی‌های سیگنال گفتار، فریم به فریم محاسبه می‌شود و خروجی‌هایی از دو الگوریتم BSS را متناظر در نظر می‌گیریم که بردارهای ویژگی آن‌ها کمترین فاصله اقلیدسی را داشته باشند. به این شکل، فریم به فریم تصمیم‌گیری انجام می‌شود. پس از انجام این تصمیم‌گیری برای تمامی فریم‌های یک سیگنال، از معیار رأی اکثربت برای اجماع استفاده می‌شود و جایگشتی انتخاب می‌شود که رأی اکثربت را به دست آورده باشد. برای این منظور دو متغیر تصمیم‌گیری به صورت زیر تعریف می‌شوند:

$$\text{decision\_variable}_1 = d_{13} + d_{24} \quad (7)$$

$$\text{decision\_variable}_2 = d_{14} + d_{23} \quad (8)$$

که d_{ij} نشان‌دهنده فاصله اقلیدسی بین بردار ویژگی خروجی‌های $\mathbf{Y}_i$ و $\mathbf{Y}_j$ در شکل ۱ می‌باشد. تصمیم‌گیری برای رفع ابهام جایگشت برای هر فریم به صورت زیر انجام می‌شود:

اگر $\text{decision\_variable}_1 < \text{decision\_variable}_2$

زوج تخمین‌های (τ_3, τ_1) و (τ_4, τ_2) برای مکان‌یابی استفاده شوند.

اگر $\text{decision\_variable}_1 > \text{decision\_variable}_2$

زوج تخمین‌های (τ_1, τ_4) و (τ_2, τ_3) برای مکان‌یابی استفاده شوند.

به صورت میانگین تخمین به دست آمده از تعداد زیادی از فریم‌های سیگنال، منحنی تغییرات این تخمین در طول زمان بیان یک جمله را به عنوان یک ویژگی متمایز کننده در نظر گرفت. در (Weddin, 2005) نشان داده شده که حتی در بیان جمله یکسان توسط گوینده‌های مختلف، منحنی تغییرات فرکانس بنیادی چه از نظر مقدار و چه از نظر مدت زمان ادای جملات مختلف است.

با در نظر گرفتن مشکلات فوق، برای در نظر گرفتن این منحنی تغییرات، در این مقاله با استفاده از روش پیشنهادشده در (Deshmukh, et al., 2005) از معیار به عنوان "معیار مجموع" استفاده می‌شود که معیاری است کمی که تمامی قطعات سیگنال را از نظر پریودیک بودن، میزان انرژی پریودیک، غیرپریودیک بودن و میزان انرژی غیرپریودیک، دسته‌بندی می‌کند. این معیار تابع معروف تابع تفاضل اندازه متوسط (AMDF) را در زیرباندهای شنیداری سیگنال گفتار محاسبه کرده و با مطالعه توزیع چاله‌های AMDF در روی محور زمان معیاری کمی در مورد میزان تنابوی بودن هر فریم ارایه می‌کند. جزیيات نحوه محاسبه در (Deshmukh, et al., 2005) بیان شده است.

نکته مهم آن است که برای استفاده از معیار مجموع در رفع ابهام جایگشت، تمايز بین گفتارها به دلیل وقوع دو رخداد اتفاق می‌افتد: اول تمايز میان فرکانس‌های بنیادی گویندگان هنگام وقوع هم‌زمان گوینده‌های صدادار این گویندگان و دومی هم‌زمان شدن یک فریم پریودیک از یک گوینده با فریم غیرپریودیک از گوینده دیگر. بنابراین میزان موقفيت در تميزگذاري بین دو گوينده، با تعدد دفعات وقوع دو رخداد فوق متناسب است. در مخلوط گفتار دو گوینده، احتمال وقوع يكى از حالات فوق بسیار زیاد است. اما وقتی تعداد گوینده‌ها بیشتر شود انتظار داریم که احتمال نقض این دو حالت زیادتر شود.

۴-۲- ویژگی‌های وابسته به فیلتر

ویژگی‌های وابسته به فیلتر، ویژگی‌هایی هستند که اطلاعات مربوط به فیلتر محفظه صوتی را شامل می‌شوند. سازه‌ها به عنوان قله‌های پوش طیفی سیگنال گفتار، اطلاعاتی در مورد شکل و اندازه لوله صوتی را حمل می‌کنند و تنها به مشخصات فیزیولوژیک گوینده وابسته هستند. ضرایب MFCC و PLPC از دیگر بردارهای ویژگی مورد استفاده هستند که با تقریب دادگان فیلترهای شنیداری سیستم شناوی انسان، افزونگی سیگنال گفتار را کاهش می‌دهند و

۱-۵- کارآیی الگوریتم جداسازی پیشنهادی

برای بررسی کارآیی الگوریتم پیشنهادی در بخش ۳، از آن جا که تابع شایستگی پیشنهادشده وابسته به توزیع زمان فرکانس منابع گفتار می‌باشد، لازم است که حساسیت آن نسبت به سیگنال‌های گفتار متفاوت سنجیده شود. بنابراین دویست آزمایش با استفاده از مخلوط‌های گفتار دو گوینده که به طور اتفاقی از پایگاه داده انتخاب شده‌اند، انجام شد. در این دویست اجرا ماتریس پاسخ ضربه میان دو منبع تا دو میکروفون به صورت زیر قرار داده شد.

$$\begin{bmatrix} 1 - .7z^{-25} + .3z^{-30} - .1z^{-66} & .5z^{-23} - .3z^{-54} + .3z^{-66} - .1z^{-88} \\ .6z^{-18} - 0.4z^{-28} + .3z^{-66} & 1 - .6z^{-20} + .4z^{-88} + .1z^{-98} \end{bmatrix}$$

نتایج بهره سیگنال به اعوجاج به دست آمده برای این توابع ضربه در (جدول ۱) آورده شده است. منظور از SIR1 و SIR2 به ترتیب بهره سیگنال به اعوجاج به دست آمده در دو خروجی الگوریتم می‌باشد.

(جدول ۱) مقایسه نتایج بهره سیگنال به اعوجاج.

Average(dB)	SIR2 (dB)	SIR1(dB)	
۱۲/۴۱	۱۳/۵۵	۱۱/۳۳	روش پیشنهادی
۱۰/۷۸	۱۱/۳۵	۱۰/۲۱	SOS [4]

با مطالعه (جدول ۱) مشاهده می‌شود که کیفیت جداسازی منابع بهوضوح نسبت به (Buchner, et al., 2006) برتری دارد. هم‌چنین برای نشان دادن توانایی الگوریتم پیشنهادی در معکوس‌سازی کانال، تابع کارآیی مریع خطای نرمالیزه مربوط به شناسایی کانال در همان دویست اجرای مختلف محاسبه شد. تعریف ریاضی این تابع به صورت زیر است (Tugnait, 1997).

$$NMSE_{ij} = \frac{0.5 \times \sum_{l=1}^L \left[\sum_{\tau=1}^L (h_{ij}(\tau) - w_{ij}(\tau))^2 \right]}{\sum_{\tau=1}^L (w_{ij}(\tau))^2} \quad (9)$$

$$ONMSE = (4)^{-1} \sum_{i=1}^2 \sum_{j=1}^2 NMSE_{ij} \quad (10)$$

که در آن L طول پاسخ ضربه فیلترهای سیستم مخلوط (h_{ij}) و جداساز (w_{ij}) می‌باشد. نتایج حاصله در (جدول ۲) خلاصه شده است. در این جدول منظور از NMSE2 و NMSE1 مریع خطای نرمالیزه شناسایی کانال برای فیلترهای محاسبه کننده هریک از دو خروجی می‌باشد.

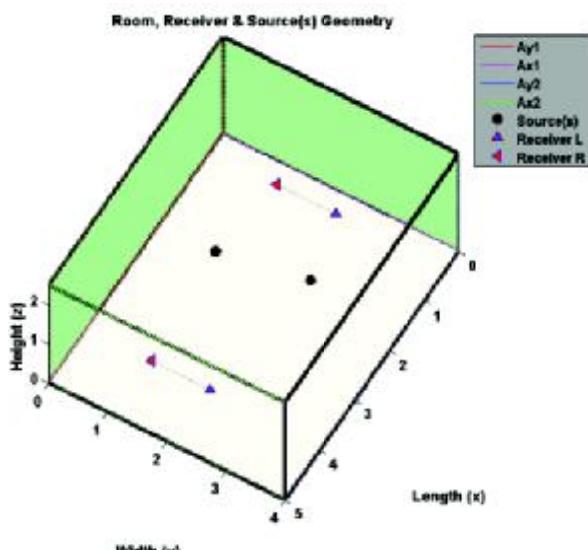
(جدول ۲) مقایسه نتایج بهره سیگنال به اعوجاج.

Average	NMSE1(dB)	NMSE2(dB)	
-۵/۲	-۵/۵	-۵	روش پیشنهادی
-۰/۲۵	-۰/۳	-۰/۲	SOS [4]

همین منطق تصمیم‌گیری به سادگی برای مکان‌یابی همزمان سه منبع صوتی توسط دو آرایه سه‌میکروفونی قابل تعمیم است؛ در این مورد برای رفع ابهام جایگشت به هنگام حضور سه منبع صوتی تعداد جایگشت‌های ممکن، ۶ حالت خواهد بود و بنابراین ۶ متغیر تصمیم‌گیری به روش مشابه روال فوق تعریف خواهد شد که در این مورد تنها به ذکر نتایج شبیه‌سازی در فصل پنجم بسنده خواهیم کرد.

۵- نتایج شبیه‌سازی

در این مقاله از یک پایگاه داده گفتار با فرکانس ۱۶ کیلوهرتز استفاده شده که طول هر تکه سیگنال گفتار آن سه ثانیه می‌باشد. به منظور شبیه‌سازی واقعی تر محیط آکوستیکی و به منظور دست‌یابی به پاسخ ضربه‌هایی که محتوی راهنمایی فضایی معنادار در رابطه با موقعیت منابع هستند، از جعبه‌ابزار نرم‌افزاری (Campbell, et al., 2005) RoomSim استفاده شده که با استفاده از مدل منابع مجازی، شرایط آکوستیکی تا حد ممکن واقعی یک اتاق را شبیه‌سازی می‌کند. به این معنا که با توجه به چیدمان هندسی انتخاب شده پاسخ ضربه‌هایی مسیر بین هر منبع تا هر میکروفون را به‌گونه‌ای محاسبه می‌کند که بازتاب‌دهنده این چیدمان هندسی-آکوستیکی باشند. (شکل ۸) چیدمان منابع و دو آرایه دومیکروفونی مورد استفاده را برای آزمایش کیفیت رفع ابهام جایگشت (بخش ۲-۵) نشان می‌دهد. انتخاب فاصله یک‌مترا میکروفون‌های هر آرایه، به این دلیل است که تفکیک‌پذیری درجه‌ای به کم‌تر از یک درجه برسد.

(شکل ۸) چیدمان میکروفون‌ها و منابع در بخش ۲-۵.

غلبه دارد ولی منبع دیگر هنوز حضور قابل درکی دارد. نسبت سیگنال به اعوجاج ناشی از فیلترهای دو سیستم جداساز به دست آمده، در (جدول ۳) نشان داده شده است.

۲۵۰ ترکیب دوبعدی از سی صدای موجود در پایگاه داده که متعلق به پانزده مرد و پانزده زن هستند برای سنجش توانایی ویژگی‌ها در رفع ابهام جایگشت استفاده شد. طول فریم‌های پردازشی سی میلی ثانیه است که معادل با بازه ایستانی سیگنال گفتار است و تعداد فریم‌های مورد استفاده در هر مرتبه مقایسه ۱۹۵ عدد می‌باشد. توانایی ویژگی‌های فهرست شده در زیر مورد بررسی قرار گرفته است:

- فرکانس‌های فورمات: فورمات‌های F_2 , F_3 , F_4 و F_5 مورد استفاده قرار گرفتند. طول تابع تمام قطب $p=14$ می‌باشد.
- ضرایب PLPC: از درجه ۱۳.
- ضرایب MFCC: از درجه ۱۳.
- معیار مجموع: ۶۰ فیلتر گاما - تون به طول ۵۱۲.

(جدول ۳) نسبت سیگنال به اعوجاج به دست آمده از سیستم جداساز.

سیستم جداساز شماره ۱ (BSS1)	
نسبت توان پاسخ ضربه سیگنال به اعوجاج ۱	۱۰/۰۴ دسی بل
نسبت توان پاسخ ضربه سیگنال به اعوجاج ۲	۸/۸۳ دسی بل
سیستم جداساز شماره ۲ (BSS2)	
نسبت توان پاسخ ضربه سیگنال به اعوجاج ۱	۷/۴۱ دسی بل
نسبت توان پاسخ ضربه سیگنال به اعوجاج ۲	۱۳/۱۲ دسی بل

هم‌چنین برای مقایسه با (Buchner, et al., 2006) که از معیار همبستگی برای رفع ابهام جایگشت استفاده نموده است، برای هر فریم به روش معروفی شده در (Buchner, et al., 2006) همبستگی متقابل خروجی‌ها را محاسبه و تصمیم در مورد چگونگی ارتباط خروجی‌ها اتخاذ می‌گردد. درنهایت با توجه به معیار رأی اکثریت برای انجام تصمیم‌گیری، تعداد تصمیم‌های درست در هر مرتبه اجرا شمرده شده و میانگین تصمیم‌های درست در (جدول ۴) نشان داده شده است. هم‌چنین، در این جدول میزان انحراف از معیار متغیر تصمیم‌گیری برای نشان دادن میزان پایداری هر ویژگی نشان داده شده است. به علاوه، تعداد تصمیم‌های به طور کامل اشتباه (رأی کمتر از پنجاه درصد) نیز در این جدول نشان داده شده است.

با مطالعه (جدول ۴) مشاهده می‌شود که بهترین نتایج چه از نظر تعداد رأی صحیح و چه از نظر میزان پایداری، متعلق به ویژگی معیار مجموع می‌باشد. این نتیجه مورد

با مطالعه مقادیر گزارش شده در (جدول ۲) ملاحظه می‌شود که الگوریتم مرجع بسیار از معکوس‌سازی کانال (و در واقع شناسایی آن) دور افتارده است. این در حالی است که روش پیشنهادی تا حد قابل قبولی به معکوس‌سازی نزدیک شده است. دلیل بهبود کیفیت شناسایی کانال آن است که الگوریتم پیشنهادی توانایی حذف همبستگی‌های فضایی در بلوک‌های قطری ماتریس همبستگی بلوکی در (شکل ۴) را نیز دارد. الگوریتم مرجع ساختار زمانی سیگنال گفتار،تابع هزینه را به صورت بلوکی قطری می‌کند و توانایی حذف خودبستگی‌های فضایی را ندارد. این در حالی است که الگوریتم جداسازی ارایه شده اشاره کنیم. مشکل عمومی الگوریتم‌های حوزه زمان مانند (Buchner, et al., 2006) آن است که پیچیدگی محاسباتی آن‌ها در صورت انتخاب طول بزرگ‌تر برای فیلترهای جداساز، به صورت نمایی رشد می‌کند. باز محاسباتی الگوریتم پیشنهادی وابستگی نمایی به طول فیلتر جداساز ندارد و تنها به صورت خطی با تعداد ضرایب انتخاب شده برای آموزش رشد می‌کند. از طرفی الگوریتم‌های وفقی مانند (Buchner, et al., 2006) حساسیت شدیدی به پارامتر یادگیری وفقی دارند به گونه‌ای که عملکرد ایده‌آل آن‌ها تنها در صورت تنظیم مناسب این پارامتر متصور است. این در حالی است که الگوریتم پیشنهادی فاقد پارامتری است که نیاز به تنظیم دقیق داشته باشد.

۲-۵- کیفیت رفع ابهام جایگشت

برای مقایسه توانایی ویژگی‌های معرفی شده در (بخش ۴) در شرایط مساوی (از نظر سیستم مخلوط‌کننده و جداساز اعمال شده) ابتدا با استفاده از دو گوینده اتفاقی انتخاب شده از پایگاه داده، مخلوطی را با استفاده از چیدمان (شکل ۸) ایجاد کرده و با اجرای الگوریتم BSS1 و BSS2 از (شکل ۱)، پاسخ ضربه‌ی فیلترهای جداساز متناظر این دو را به دست آورده‌یم. سپس همین پاسخ ضربه‌ی فیلترهای جداساز به دست آمده برای BSS1 و BSS2، به مخلوط‌هایی که با اعمال سیستم مخلوط‌کننده مشابه به صدای‌های مختلف تولید شده‌اند، اعمال می‌شود و خروجی‌ها از نظر رفع ابهام جایگشت بررسی می‌شوند.

دو سیستم جداساز کیفیت جداسازی متوسطی اعمال می‌کنند؛ به این معنا که در هر خروجی یکی از منابع گفتار

ناهم پوشان باشد و به عبارت دیگر بازه های شدت یکی بر بازه های خاموشی دیگری منطبق باشد. هرچه هم پوشانی روی محور زمان بیشتر باشد، تعداد اشتباہ هم اضافه می شود. البته بدینه است که چنان چه الگوریتم BSS در شرایط ایده آل به سمت جداسازی خیلی خوب برود، این معیار کافی خواهد بود. اما با ملاحظه گزارش های متعدد در مورد الگوریتم های BSS معلوم می شود که مقدار متداول بهبود SIR در محیط های عملیاتی، در حدود ۹ تا ۱۰ دسی بل می باشد که مشابه بهره استفاده در سناریوی آزمایشی می باشد که خود نتیجه اجرای شبیه سازی در یک محیط تا حد امکان واقعی می باشد. تلاش این مقاله رفع مشکل جداسازی غیرایده آل برای رفع ابهام است و سناریوی فوق به این منظور تدارک دیده شده است تا عملکردها مستقل از چیدمان منابع و میکروفون ها سنجیده شوند. با این وجود بررسی تأثیر چیدمان های متفاوت بر عملکرد کلی سیستم جداساز و مکان یابی، موضوع مناسبی برای تحقیقات آینده می باشد.

در آزمایش دیگری برای بررسی کارآیی ویژگی ها برای رفع ابهام جایگشت برای مخلوط سه گوینده، سناریوی مشابه با استفاده از سه منبع گفتار و دو آرایه سه تایی ترتیب داده شد که نتایج تعداد تصمیمات درست در رفع ابهام جایگشت در (جدول ۵) آورده شده است. تعداد ترکیبات گفتار مورد استفاده سیصد عدد بوده است.

(جدول ۵) مقایسه توانایی ویژگی های مختلف در رفع ابهام جایگشت در حالت حضور سه گوینده.

تعداد تصمیم اشتباه	انحراف از معیار	رأی درست	ویژگی
۱۳۰	%۷۱	%۴۹	همبستگی [۴]
۱	%۷۳	%۲۲/۹۳	ضرایب MFCC
۲	%۶۴۸	%۶۷/۵۲	ضرایب PLPC
۲۹۵	%۵۴	%۳۳/۵	فورمانتها
۱۳۰	%۷۱۶	%۵۰۷	معیار مجموع

افت مشاهده شده در عملکرد معیار مجموع، مطابق توضیحات ارایه شده در بخش ۴-۲ توجیه می شود. در واقع شرایط تمیز پذیری فریم ها آن قدر کم اتفاق می افتد که در عمل کارآیی این معیار برای رفع ابهام به شدت کاهش می یابد. همین طور با افزایش تعداد فیلتر های مؤثر در محاسبه هر خروجی، پوش طیفی اولیه سیگنال گفتار آنقدر تغییر می کند که همان طور که در نتایج مربوط به فورمانات ها

انتظار می باشد؛ چون این ویژگی، تنها ویژگی است که به صراحت تغییرات دینامیکی سیگنال گفتار را استفاده می کند و با استفاده از دادگان فیلتر های شنیداری، همان طور که انسان میزان ادراک سیگنال اعوجاج کننده را کاهش می دهد، اثر سیگنال اعوجاج را کاهش می دهد. به این معنا که اعوجاج موجود تنها در محدود زیرباندهای شنیداری که غالب است، باعث اشتباہ در سنجش چاله ها می شود و مشخصات سیگنال اصلی که در بیشتر زیرباندها غالب هستند، در مجموع غالب می شوند.

(جدول ۴) مقایسه توانایی ویژگی های مختلف در رفع ابهام جایگشت در حالت حضور دو گوینده.

مدت محاسبه (ثانیه)	تصمیم اشتباه	انحراف معیار	رأی درست	ویژگی
۰/۰۰۵۱	۲۶	%۱۰/۴	%۵۹	همبستگی [۴]
۰/۰۰۵۵	۰	%۶/۲	%۸۰/۶	MFCC
۰/۰۰۵۸	۰	%۶	%۷۹/۱	PLPC
۰/۰۳۲	۴	%۶۲۵	%۶۳/۴۱	فورمانتها
۴/۹۵	۰	%۴/۴۷	%۸۷/۲	معیار مجموع

ویژگی دیگری که نتایج قابل مقایسه ای نسبت به معیار مجموع به دست آورده، ضرایب MFCC می باشد. که اتفاقاً این ویژگی نیز از دادگان فیلتر های شنیداری استفاده می کند و تغییرات دینامیکی منبع تحریک گفتار را حمل می کند. دلیل فاصله اندک کارآیی آن با معیار مجموع را می توان در وابستگی هم زمان آن به مشخصات فیلتر لوله FIR صوتی نسبت داد. به نظر می رسد تأثیر چهار فیلتر مربوط به سیستم های مخلوط و جداساز روی هریک از خروجی های بهاندازه ای بوده است که پاسخ فرکانسی آن ها بر پوش طیفی فیلتر لوله صوتی غالب شده و مشخصات سیستمی را بدون استفاده کرده است. این موضوع به خصوص در مورد نتایج ویژگی فرکانس های فورمان است قبل مشاهده است که تنها بازتاب دهنده موقعیت قله های پوش طیفی سیگنال گفتار هستند که نتیجه پاسخ فرکانسی لوله صوتی می باشد.

در این میان نتیجه حاصل از اعمال معیار همبستگی، که در (Buchner, et al., 2006) استفاده شده، به وضوح از سایر معیارها ضعیف تر است و تعدد تصمیمات به طور کامل اشتباہ آن استفاده از آن را به تمامی ناممکن می سازد. شبیه سازی ها نشان می دهند که معیار همبستگی در مخلوط هایی اشتباہ نمی کند که منابع حاضر در حوزه زمان

سیگنال‌های گفتار، به رفع این ابهام در آرایه‌های مختلف پرداختیم و توانایی هر یک از ویژگی‌ها را در دو دسته ویژگی‌های وابسته به منبع تحریک و ویژگی‌های وابسته به فیلتر لوله صوتی بررسی شدند؛ نشان داده شد که ضرایب PLPC با اعمال پیش‌پردازش‌های مشابه سیستم شنوایی، اطلاعات بی‌اهمیت از نظر شنیداری را دور می‌ریزد و حتی در حالت مخلوط سه تابی هم نتایج قابل قبولی به دست می‌دهد. هم‌چنین ضرایب MFCC با اعمال پیش‌پردازش‌های مشابه و با حفظ همزمان ویژگی‌های وابسته به منبع تحریک و فیلتر لوله صوتی، بهترین نتایج را در رفع ابهام جایگشت حاصل کردند. تمام ویژگی‌های فوق بر معیار همبستگی حاصل کردند. تعداد تصمیمات اشتباہ، (Buchner, et al., 2006) به طور کامل غیر قابل استفاده بود، برتری داشتند.

۷- تشکر و قدردانی

این پژوهش با حمایت مالی مرکز تحقیقات مخابرات ایران انجام شده است. مؤلفان مرتب قدردانی خود را از این حمایت اعلام می‌دارند.

۸- مراجع

- Di Claudio, E.D., Parisi, R., Orlandi, G., 1999. Multi source localization in reverberant environments, INFOCOM Dpt, University of Rome "La Sapienza".
- Chen, J., Hill, M., Benesty, J., 2005. Performance of GCC- and AMDF-Based Time-Delay Estimation in Practical Reverberant Environments, EURASIP Journal on Applied Signal Processing 2005:1, 25–36.
- Buchner, H., Aichner, R., Kellermann, W., 2005. Relation between blind system identification and convolutive blind source separation, in Proc. Joint Workshop on Hands-Free Communication and Microphone Arrays.
- Buchner, H., Aichner, R., Stenglein, J., Teutsch, H., Kellermann, W., 2006. Simultaneous localization of multiple sound sources using blind adaptive MIMO filtering, Springer Handbook on Speech Processing and Speech Communication.
- Knapp, C.H., Carter, G.C., 1976. The generalized correlation method for estimation of time delay, IEEE Trans. Acoust., Speech, Signal Processing, vol. ASSP-24, pp. 320-327.
- Kokkinakis, K., Nandi, A.K., 2006. Multichannel blind deconvolution for source separation in convolutive mixtures of speech, IEEE Trans. Audio, Speech, Lang. Process., Vol. 14, No. 1, pp. 200-212.

مشاهده می‌شود، به هیچ‌وجه برای رفع ابهام جایگشت مؤثر نیست. مطمئن‌ترین تصمیم‌گیری توسط ضرایب MFCC و PLPC بددست آمده که دلیل آن عدم وجود محدودیت‌های فوق برای این ویژگی‌ها می‌باشد. هم‌چنین چنان‌چه بار محاسباتی پارامتر تأثیرگذاری باشد، با مطالعه مقادیر گزارش شده در (جدول ۴) مشاهده می‌شود که برخلاف بار محاسباتی بسیار زیاد معیار مجموع، ضرایب MFCC و PLPCC بار محاسباتی مشابهی با معیار همبستگی داشته و از این نظر محدودیتی ندارند.

۶- بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش یک چارچوب الگوریتمی جدید برای مکان‌یابی منابع چندگانه صوتی به کمک BSS حوزه زمان معرفی شد. ابتدا یک الگوریتم BSS حوزه زمان جدید معرفی شد که در آن بر آموزش انتخابی ضرایب از فیلترهای جداساز که تأثیر بیشتری در جداسازی دارند، تمرکز می‌شود. میزان تأثیرگذاری هر یک از ضرایب با مشاهده ماتریس همبستگی فضایی نسخه سفیدشده مخلوطها مشخص شد و آموزش انتخابی توسط الگوریتم هوش مصنوعی PSO انجام شد. مهم‌ترین مرحله اجرایی الگوریتم، تعریفتابع شایستگی خوش‌رفتار برای کمی‌سازی میزان جداسازی حاصل شده در هر گام از اجرای الگوریتم، بود.

این چارچوب از طرفی با تمرکز بر شناسایی کanal، با اطمینان و تنها در یک مرتبه اجرا تخمین‌های TDOA را به دست می‌دهد. از نظر کیفیت جداسازی در شرایط شبیه‌سازی مشابه، الگوریتم پیشنهادی سه دسی‌بل بهبود نسبت به روش (Buchner, et al., 2006) نشان داد. هم‌چنین به دلیل توانایی الگوریتم پیشنهادی در رفع خودبستگی‌های فضایی (در بلوک‌های قطری ماتریس همبستگی فضایی) کیفیت شناسایی کanal نیز بهبود قبل ملاحظه‌ای داشت. در این مورد حدود پنج دسی‌بل بهبود در خطای نرم‌الیزه شناسایی کanal مشاهده شد. مزیت اجرایی روش پیشنهادی استقلال بار محاسباتی از طول پاسخ‌ضریبه فیلترهای جداساز (برخلاف روش‌های حوزه زمان که به دلیل محاسبات پیچیده ماتریسی، بار محاسباتی شان به صورت نمایی با افزایش طول فیلتر جداساز رشد می‌کند) و بسیاری آن از تنظیم پارامتر وفقی مورد نیاز (Buchner, et al., 2006) می‌باشد.

در ادامه پس از تشریح مشکل ابهام جایگشت عمومی BSS حوزه زمان در مکان‌یابی، با استفاده از ویژگی‌های

وی می‌باشد. در این زمینه، جداسازی کور از مخلوطهای کانولوئیو، بخشندی خودکار آوازی (phonetic segmentation) و مدل‌های غیرخطی تولید سیگنال صحبت از جمله علاوه‌مندی‌های وی می‌باشد.

نشانی رایانامک ایشان عبارتست از:
vahidkh62@gmail.com

محمد حسین کهائی در سال ۱۳۶۴ مدرک کارشناسی خود را در رشته مهندسی برق، مخابرات از دانشگاه صنعتی اصفهان اخذ و از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۶۹ در مرکز تحقیقات مخابرات ایران مشغول به کار شد. سپس با ادامه تحصیل در دانشگاه ریوکیو، ژاپن، مدرک کارشناسی ارشد خود را در گرایش پردازش وقی سیگنال‌ها در سال ۱۳۷۳ اخذ و به دنبال آن در سال ۱۳۷۷ مدرک دکترای تخصصی خود را در زمینه پردازش آماری سیگنال‌ها از دانشگاه صنعتی کوئینزلند، استرالیا دریافت نمود. دکتر کهائی از سال ۱۳۷۷ به عنوان عضو هیئت علمی دانشکده مهندسی برق دانشگاه علم و صنعت ایران در گروه مخابرات مشغول به فعالیت می‌باشد. زمینه‌های تحقیقاتی ایشان پردازش آرایه‌ای سیگنال‌ها در کاربردهای جداسازی کور سیگنال‌ها، کنترل فعال نویز، جهت یابی، محل یابی، رهگیری اهداف و مخابرات سیستم می‌باشد.

نشانی رایانامک ایشان عبارتست از:

kahaei@iust.ac.ir

Jan, E.-E., Flanagan, J., 1998. Sound Source Localization in Reverberant Environments using an Outlier Elimination Algorithm, In Proc. of the International Conference on Spoken Language Processing, p1321-1324.

Schutte, J.F., Groenwold, A., 2005. A Study of Global Optimization Using Particle Swarms, Journal of Global Optimization 31: pp 93–108.

Das, S., Abraham, A., 2006. Synergy of Particle Swarm Optimization with Evolutionary Algorithms for Intelligent Search and Optimization, In IEEE International Congress on Evolutionary Computation, Vol. 1, 84-88.

Wildermoth, B.R., 2001. Text-Independent Speaker Recognition using Source Based Features, Master's thesis, Griffith University, Australia.

Weddin, M.E.M., 2005. Speaker Identification for Hearing Instruments, Master's Thesis, Denmark's Technical University.

O'Grady, P.D., Pearlmutter, B.A., Rickard, S.T., 2005. Survey of sparse and non-sparse methods in source separation, IJIST, vol. 15, pp. 18–33.

Campbell, D., Palomäki, K., Brown, G., 2005. A matlab simulation of 'shoebox' room acoustics for use in research and teaching. Computing and Information Systems Journal, 9(3):48-51.

Deshmukh, O., Espy-Wilson, C., Salomon, A., Singh, J., 2005. Use of Temporal Information: Detection of the Periodicity, Aperiodicity and Pitch in Speech, IEEE Trans. on Speech and Audio Proc., vol.13, pp. 776 – 786.

Tugnait, J.K., 1997. Identification and Deconvolution of Multichannel Linear Non-Gaussian Processes Using Higher Order Statistics and Inverse Filter Criteria, IEEE TRANS. ON SIGNAL PROCESSING, VOL.45, NO.3.

وحید خان آقا در سال ۱۳۸۵ مدرک کارشناسی خود را در رشته مهندسی برق، الکترونیک از دانشگاه علم و صنعت ایران اخذ نمود و سپس مطالعات خود را در مقطع کارشناسی ارشد در گرایش مخابرات سیستم در همین دانشگاه ادامه داد. در سال ۱۳۸۹ تحصیل در مقطع دکترای تخصصی در رشته انفورماتیک در موسسه ملی تحقیقات انفورماتیک فرانسه، دانشگاه بوردو، آغاز نمود. پردازش سیگنال صحبت زمینه عمومی تحقیقات

فصل نهم
فصل نهم

سال ۱۳۸۹ شماره ۱ پیاپی ۱۳

